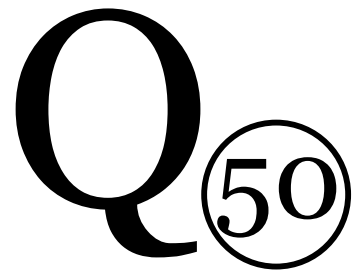

Reptes de l'educació permanent i popular per a la vida

Quaderns d'Educació Contínua

Reptes de l'educació permanent i popular per a la vida

Editors

Iolanda Corella Llopis
i pep aparicio guadas

Consell de direcció i coordinació

Tere Vila, Encarna Such Cardona,
Juanma Sanchis Marqués, M. Nieves
Roselló, María José Picher, Carlos
Pallarés, Rosa Navarro, Pascual Múrcia
Ortiz, Dolors Monferrer Ferrando, Rosa
M. González Conca, Goio Fidel Sarmiento,
Manuela Fuentes Martínez, Lorena
Ordiñana Pérez, Marta Malet Carol, Mila
Grau Alepuz, Loles Martínez Cebrián,
María Gabarda Riofrio, Francisca Borox
López, Isabel Aparicio Guadas

Consell de redacció i assessorament

Antonia de Vita (UNIVR), Dolors Vinyoles
(Escola de la Dona-Diputació de Barcelona),
Inma Vilatersana, Jordi Vallespir (UIB),
Antoni Tort (UVIC), Joan M. Senent (UV),
Manuel Rodríguez (UV), José Ignacio Rivas
(UMA), Piorgiorgio Reggio (UNICATT),
Cruz Prado (ULASALLE), Anna Maria Piussi
(UNIVR), Agustí Pascual (UV), Isabel Redaño
Francés (IPF), Sebas Parra † (UdG), Josep
Mª Navarro i Cantero (LFCOOP), Peter

Mayo (UM), Vicent Mas (UA), Ángel Marzo
(UB), Manel Martí Puig (UJI), Fernando
Marhuenda (UV), Fernando López Palma
(UB), Licinio C. Lima (UMINHO), Colin
Lankshear (JCU), Michele Knobel † (MSU),
Francesc Hernández Dobon (UV), Francisco
Gutiérrez † (ULASALLE), Anna Gómez
(UVIC), Paula Guimarães (UL), Pep Lluís
Grau, Gloria Díaz (UB), Joan Colomer (UdG),
José Clovis Azevedo (Centro Universitário
Metodista IPA), Rafa Castelló (UV), Isabel
Carrillo (UVIC), Marián Aleson Carbonell
(UA), Xavier Besalú (UdG), Antonio Benedito
(UV), José Beltrán Llavador (UV), Clara Arbio
González (UV), Vicent Aparicio (UV), Marina
Aparicio Barberán (IPF), Consol Aguilar (UJI),
David Abril (UIB), Lorís Viviani (IPF), Mariola
Aparicio Cortés (EOI Xàtiva), Mercè Morey
(UIB), Diego Morollón (IPF), José R. Belda
Medina (UA), Eduardo Carbonero Martínez
(epAlv), Magdalena Balle García (CEPA Son
Canals, Illes Balears), Maira Tavares Mendes
(Universidade Estadual de Santa Cruz, UESC),
Júlia Haba Osca (Universitat de València)

Correcció i traducció
Joaquín Martínez Ortiz

Disseny i maquetació
gap

Quaderns d'Educació Contínua ☆ 50

Tardor 2023 · 18 €

**Títol: Homenatge a Mauricio Sotelo, Benet
Casablancas i Raquel García-Tomás**

Autor: GAP

Tècnica: collage

Dimensions: 210x210 mm

Any: 2023

**Quaderns d'Educació Contínua. Nova etapa
Redacció, secretaria i administració:**

C/. Sant Agustí, 7 • 46800 Xàtiva
tarepa.pv@gmail.com

ISSN: 1575-9016

ISSN: 2605-1796 (digital)

Dipòsit legal: V-5125-2000

Revista indexada en GeoDatos: Indexador de Geografia e Ciências Sociais
<http://www.dge.uem.br>

(Quaderns d'Educació Contínua
no es fa responsable de les opinions
dels col·laboradors de la revista.)

IPF: Institut Paulo Freire • UV: Universitat de València • UdG: Universitat de Girona • UVIC: Universitat de Vic • UJI: Universitat Jaume I de Castelló • UA: Universitat d'Alacant • ACEFIR: Associació Catalana per l'Educació, la Formació i la Recerca/Associació Europea d'Educació d'Adults • UB: Universitat de Barcelona • FDC: Desenvolupament Comunitari • UIB: Universitat de les Illes Balears • UM: Universitat de Malta • UMINHO: Universitat del Minyo • UNIVR: Universitat de Verona • ULASALLE: Universidad de La Salle • UNICATT: Universitat Catòlica de Milà • UMA: Universitat de Màlaga • UL: Universitat de Lisboa • JCU: James Cook University • MSU: Montclair State University • LFCOOP: La Fàbrica Cooperativa

Sumari

El nostre major savi ha canviat de dimensió. Paraules de memòria al voltant de Carlos Rodríguez Brandão

Marco Raúl Mejía • 1

editorial

carpeta

L'Educació Popular i per al Desenvolupament com a gènesi de l'Educació per a la Transformació Social. Aprenentatges crítics per a la transició

Juan Jose Celorio Diaz • 9

Una reflexió crítica sobre la nostra lluita per un món més just i amorós

Antonia Darder • 24

Analfabetisme i alfabetització política des d'una perspectiva crítica

Josep Miquel Palaudàrias • 34

L'educació popular a Itàlia: "una xarxa" entre llegat i innovació

Lisa Stillo • 43

contínua

Pedagogia crítica revolucionària i pedagogia crítica global: Una conversa amb Peter McLaren

Peter McLaren; Emiliano Bosio • 57

persones, territoris i experiències

Mai he fet surf però, m'encanta com a metàfora per a l'educació permanent (i la vida)

Loris Viviani • 77

Paulo Freire i la tradició d'educació popular vinculada amb l'extensió universitària

Oscar Jara Holliday • 86

Educar des de la commoció i les narratives per promoure la comprensió, l'autonomia i el compromís

Núria Lorenzo Ramírez i Mónica Ferré Tobaruela • 96

Ètica i Espiritualitat en la pràctica educativa des de Simondon i Freire

Luisa Fernanda Rojas i Moisés Martínez • 105

Alfabetització com a gest tècnic en l'educació

Luis A. Camacho • 117

Llegir al món des de Freire i Simondon. Un acostament a l'alfabetització i al pensament tècnic

Dulce María Valdespino i Diana Jaid Martínez Navarro • 124

investigació

El paper dels aliments en l'acció col·lectiva: discutint les xarxes agroalimentàries alternatives a través de la perspectiva dels moviments socials

Francesco Vittori • 133

arxiu

dialogica

Reptes i possibilitats d'un centre d'educació adults a Balears davant l'FP

Jesús García Ferre • 153

fotografia Sebas Parra en acció • 161

llibres

Otras inapropiables. Feminismos desde las fronteras. bell hooks, Avtar Brah...

Irene Soler i Cremades • 165

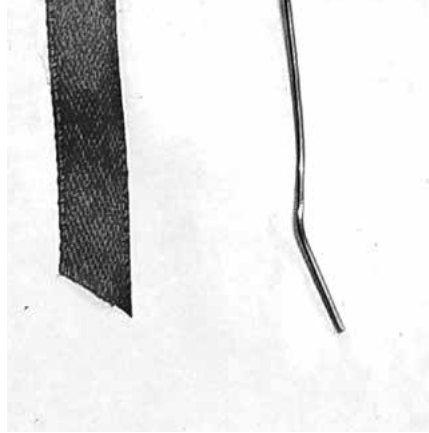
Com participar

Quaderns d'Educació Contínua?

Les pàgines de la nostra revista estan obertes a tot tipus de col·laboracions relacionades amb l'Educació i la Formació de les Persones Adultes. El nostre interès és oferir la publicació a tots aquells que desitgen col·laborar en ella exposant els seus coneixements, les seues reflexions i experiències analitzades. Així com també a les persones i institucions que desitgen difondre a través dels Quaderns d'Educació Contínua les seues iniciatives i activitats dins d'aquest àmbit.

Les col·laboracions han de requerir les següents condicions bàsiques:

- L'extensió dels treballs serà de 10 pàgines en format DIN A-4, a doble espai, amb un títol que sintetitzi el seu contingut. És convenient d'intercalar apartats que divideixquen i ordenen les diferents parts de l'exposició.
- S'enviarà dues còpies del treball acompanyades d'una versió d'aquest en suport informàtic, preferentment en Winword. S'aconsella, si el tema ho permet, incloure gràfics, quadres sinòptics, etc., que il·lustren i completen el contingut del text.
- Com és natural la revista podrà realitzar una «correcció d'estil» sobre el text original, que en cap dels casos alterarà els conceptes ni l'enfocament adoptats per l'autor.
- Notícies i dades per a ser incloses en les pàgines informatives de la revista, sobre congressos, jornades, convenis, acords, programes, plans, iniciatives, projectes; cursos, conferències, debats, premis i concursos; publicacions de llibres, revistes, manuals, etc.
- Ha d'incloure sempre la font responsable i les notes de referència on el lector pugui requerir major informació.

**Mai he fet surf però, m'encanta com a metàfora
per a l'educació permanent (i la vida)**

Loris Viviani, IPFE

*"[...] no m'interessa ordenar el caos,
el que vull és fer-lo florir [...]"*

JOSÉ EDUARDO AGUALUSA

Com si fora una introducció

No ho nego, m'està costant 'tela' asseure'm davant de la pantalla per escriure aquest text. Quan vaig acceptar explicar les meues experiències a l'educació permanent, popular, etc. el vaig veure com una glopada d'aire fresc. Per fi, vaig pensar, sempre buscant secrets en allò instituït per aconseguir colar alguna goteta d'educació permanent que tinga un mínim de sentit i coherència i al final, quina alegria, poder deixar que els pensaments flueixin, d'una manera una mica més lliure, i que desemboquen en això que teniu entre les mans.

Però no, em costa deixar anar les regnes i el que entorpeix els dits i enreda els pensaments no és que siga la manca d'idees. No, el que resulta molest, són (entre altres coses), d'una banda, l'embolic de plecs i replegaments contradictoris que implica intentar portar a la pràctica una versió de l'educació permanent que no siga una versió edulcorada i, de l'altra, a priori i a posteriori, els dubtes. I els dubtes es refereixen exactament a les contradiccions que brollen com a zit-zània dopada per tot arreu, quan es tracta de portar l'educació permanent a la

- ¹ La tragèdia és, òbviament, subjectiva, pugues que, per a altres subjectivitats, la realitat no siga tan tràgica. Tot i això, però, aquesta diferència de percepcions podria (hauria de) portar-nos a l'anàlisi dels nuclis potencialment tràgics i de les raons subjacents a la seua diferent percepció. I això ens portaria, lamentablement per a algunes i afortunadament per a altres, a l'abordatge de la galàxia d'elefants que pasturen a l'habitació...
- ² Quan la merda arriba al sífo, o fa pudor o fa desastres. Traducció de l'autor.

pràctica en la contemporaneïtat, un ambient de vegades subtilment, i d'altres descaradament, hostil.

Així que, experiències deu haver segur, encara que siguin a un nivell una mica més *'meta'*...

Ja m'estaré enredant?

No és que el tema siga complicat en sí, és tan simple que podria resultar còmic si no fos tràgic¹, però sí (molt) complex. A més, em temo que siga impossible resoldre el garbuix per complet. Com heu llegit a la primera nota a peu de pàgina, l'abordatge de les contradiccions s'assembla molt al passejar sobre ous (en tots els sentits, i perdoneu la vulgaritat de similitud). Furgar en les contradiccions, encara que siguin d'un mateix i intentar posar-les amb vista a l'estil 'top manta', mai és una tasca bonica. Sobretot, perquè és inevitable reconèixer-s'hi i, mecanismes *freudians* pel mig, és comprensible que s'aixequi l'arsenal de barreres defensives corresponents. En la neoliberalitat (o com s'anomena ara mateix el lamentable sistema que fuetjeja, macro-meso-micro, el planeta), els malabarismes funcionals al manteniment de la nostra mirada al mirall cada matí, són cosa de cada una. I, encara que siga fonamental en l'educació permanent, la construcció d'objectivitat a través del diàleg de les subjectivitats (per dir-ho amb paraules de Gelpi) no abraça tots els nivells del seu univers. Això també podria ser matèria d'anàlisi: una *praxi* que es defineix per la coherència *intrínseca* de la seua metodologia hauria de qüestionar constantment la seua coherència *extrínseca*. Ja que no són dimensions impermeables. Però, vistos els temps adversos, pugua que això tinga una dosi de masoquisme excessiu i que cadascú s'apanye amb les seues contradiccions com pugua. I això podria portar a obrir una altra porta... i l'abordatge de l'encadenament de les contradiccions s'entreveu complex, infinit i una mica... depriment?

Però seria correcte/coherent deixar-ho tot sota la catifa?

És complex, com a mínim, ser educador/a permanent en temps on aquesta fase del capitalisme ho impregna tot. Parafraçant la pel·lícula *Jojo Rabbit*, de Taika Waititi, "no són bons temps per ser coherent". I s'obre una altra porta: és possible hui/aquí ser-ho? Costat còmic: podria assemblar-se al '*made in...*', quin seria el percentatge mínim de *praxi* crítico-radical necessària perquè un procés educatiu podria ser definit permanent? Podria ser definida com a educació permanent un procés que no ho sigui al 100%? Somriures i/o llàgrimes... riure per no plorar... es fa el que es pot amb el que es té... depèn de moltes coses... és clar, i tampoc furgar-hi és molt bonic. Ja que, com se sol dir en el meu dialecte "*quan la merda la munta al scagn, o la spüzza o la fa dagn*"².

Potser també que aquest maleït costum meu de furgar en allò tèrbol siga una deformació 'professional'. Part del meu passat de recerca (ni bo ni dolent –o això espere

jo– més aviat meteòric) ha tingut com a punt central “buscar contradiccions” en projectes “educatius permanents” en contextos que són tot al contrari. Així que, parlant més o menys directament de *Lord Voldemort* (les contradiccions), intentaré posar una mica d'ordre perquè siga possible, si més no, abordar aquesta molesta complexitat. La intenció és que el text no sembla a, demanant perdó a Goethe, *els patiments de les educadores permanents*³ al fangar del mercat de les competències. Sinó que el plantejament assumeix el que deia Antonio Gramsci: “el pessimisme de la intel·ligència, l'optimisme de la voluntat”.

³ Crec que podria ser possible establir un axioma: hui/ací, tot és mercat i, si ets educador/a permanent, no pots no emportar-te la càrrega de patiments. I si els educadors no tenen patiments, no són permanents.

Esbudellant (de manera grollera) la matrioska de contextos que acullen els processos de l'educació permanent. Per al mercat som com el porc, no llença res, és un golafre i el que no el mata ho engreixa 1

Tot és mercat. El mercat ho permeabilitza tot. Els marges, antany arcàdia de l'educació permanent, no existeixen en aquest món. O com deia Marina Garcés, a la seua tesi doctoral, tot el que és possible, en aquest sistema, es torna presó (tornar sobre aquest tema). Tot, material i immaterial, és susceptible de venda i compra. Tot és tan mercat que també els processos de compra i venda són susceptibles de compra i venda. Si alguna cosa, encara que siga hipotèticament, podria existir, físicament o no, es pot vendre i comprar. Es poden comprar i vendre els desitjos que encara no sabem que tindrem. En aquest precís moment s'estan venent i comprant coses que ni sabem que existeixen i que, sabent-ho, no arribaríem mai a imaginar que es poguessin vendre i comprar.

En aquesta situació, l'educació... perdoneu, la formació... perdoneu, l'aprenentatge... perdoneu, les competències... perdoneu, aquestes coses (o l'absència d'aquestes) que ens, agents, clients... aporten al mercat perquè, d'una forma o altra, el mercat les pugui comprar i vendre, juga un paper fonamental (per i per al mercat, essencialment). De fet, és l'espai/temps (i que siga formal-no formal-informal, per al mercat, poc importa) on les persones acudeixen o estiguen obligades a acudir, pagant (elles o altres entitats) per un producte (o siga consumidors), que és, alhora: mercat i preparat per/per al mercat, ja siga sota les formes de: productors (cada vegada menys), consumidors (cada vegada més) o producte (encara més).

Intermezzo/intermedi. Hi ha un llogaret poblat per irreductibles gals que resisteix, encara i com sempre, a l'invasor?

Bé... hi ha diverses teories sobre això. L'organització (singular) dels nostres mons (plural) és com un sistema operatiu que, instal·lat al *hard disk* d'un ordinador, ho peta tot i ja és molt complicat (el seu objectiu és que siga impossible) instal·lar un altre sistema operatiu. Una altra manera de dir que és molt, però molt difícil (una mica d'optimisme) estar fora del mercat.

- ⁴ No és un cas que siga la ceba i no, per exemple, el julivert empolvorat al final. La ceba és substancial, o sinònim de civilització (la bona. La civilització, no la ceba, és clar), com diu el meu cosí, no un ingredient essencialment estètic. Però, com es pot cuinar sense ceba, direu vosaltres? A això vaig...
- ⁵ Crary, Jonathan (2023) *Terra Bruciata*, pag. 66-67. Traducció de l'autor.

M'explico: el mercat i els seus agents són uns cabrons, però no tenen una mica de ximpls, saben molt bé (o potser no ho sàpiguen i siguen només funcionals) que el que ofereixen com a 'competència' és funcional al mercat. Però quan alguna cosa funcional a allò 'humà' passa les malles dels filtres, el mercat, molt sovint, treu profit... és com si anares a fer una passejada al bosc i trobares bolets. Què fas, encara que siga un efecte col·lateral no desitjat, les deixes?

Tinc una metàfora gastronòmica. És com si el mercat fos un restaurant d'una cadena, no cutre a l'estil menjar ràpid, sinó que aparenta el contrari, i també els agents, la jerarquia de la cuina. A la cadena regeix l'absurda directiva de no utilitzar la ceba per a la preparació dels plats (si no us agrada la ceba podeu canviar pel que us vinga de gust)⁴. Ara, ha arribat, per a la temporada d'estiu, una persona com a peó de cuina que, coneixent l'absurditat de l'exclusió de la ceba, es proposa de reintegrar-la com es mereix. I els plats reflouren i els clients espetegen la llengua i demanen el bis i a la cadena li sembla bé, però segueix sense comprar cebes i desapareixen els ganivets cebollers i... És un efecte secundari, si es dona: bé, sinó és igual, no va a canviar la configuració de la funcionalitat al mercat.

Esbudellant (de manera grollera) la matrioska de contextos que acullen els processos de l'educació permanent. Per al mercat som com el porc, no llença res, és un golafre i el que no el mata ho engreixa 2

Acabe de trobar, al llibre *Terra cremada*, una definició de l'organització dels nostres mons que aclareix l'organització de l'ensinistrament al mercat:

“l'únic horitzó d'expectatives tolerables és aquell que confirma i estén els imperatius del present, en què allò imprevist i allò imprevisible siguen minimitzats o eliminats [...] no [és possible] concebre la història com a expressió de creativitat i espontaneïtat [...] el fet innegable del canvi s'imposa com una catàstrofe”⁵.

Llevat que el “canvi” sigui funcional al mercat. En altres paraules: la mort de tota pedagogia (menys una: aquella que roda al voltant dels objectius i de les competències), el triomf de les didàctiques. I, és clar, una altra, contradicció: paradoxalment, o evidentment, el canvi, només pot ser previsible, pot donar-se en allò sembrat. Se'l pot anomenar canvi, doncs? En un moment sociohistòric on la incertesa, i la por a la incertesa, produeix tants monstres, quantes màquines per pal·liar amb aquesta, la prioritat del 'control' de l'organització sobre els processos (ja que són susceptibles de compra i venda) impedeix crear processos d'aprenentatge reals i veritables, o siga que tinguen l'accent sobre les persones involucrades i el mètode i no siguen orientats a l'objectiu.

Totes les dimensions del subsistema formatiu són iguals? És clar que no, evidentment cadascuna té les seues peculiaritats i característiques. Sempre de forma grolle-

ra, és possible identificar dues dimensions d'aquest mercat: l'obligatòria-obligatòria i la no-obligatòria/obligatòria (els dos trams del procés que va del bressol a la tomba). La primera fa referència a l'ensenyament obligatori, primari i secundari, i la segona a totes les altres. Evidentment el que és preescolar es diferencia de la universitat i de la formació vocacional, encara que tinguen en comú el seu caràcter privat o 'públic de dret privat', de fet, són agències de mercat a percentatges variats.

L'escolaritat obligatòria és diferent, se la podria descriure com un Frankenstein-Biomecanoide-Zombie⁶ d'herència liberal que es fon i es desplaça com les glaceres mentre és assetjat pels mercats del capitalisme actual. L'aguait crec que es deu, principalment, a dos factors. El primer, el gruix de l'ensenyament primari i secundari és de l'Estat (i, encara que existeixi el privat, l'Estat manté un pes considerable al monopoli de la certificació) i, aleshores, és com un jaciment de petroli a l'abast de la mà. I no hi ha res com això per excitar els mercats. El segon, els mercats senten que el producte de l'ensenyament obligatori, els alumnes, haurien de tenir característiques que siguin més funcionals a les seues exigències. O pot ser que aquesta siga una mentida, ja que el mercat és l'ens educatiu més potent⁷, i només es vulga quedar amb l'últim sector de l'ensenyament fora de les seues mans.

A la meua manera de veure tots dos sectors tenen una característica fonamental en comú. A la pel·lícula *El fill de la núvia*, el cuiner del restaurant de Darín està obligat, per la situació econòmica desastrosa de l'Argentina de 2001, a cuinar el *tiramisú* sense *mascarpone*. Ara, es pot intentar i que isca una cosa tan rica com per llepar-se els dits, però serà una altra cosa, no *tiramisú*.

Aquesta em sembla la característica fonamental de l'ensenyament (i de la vida) sota el règim del capitalisme actual: et demane/et done una cosa, però les condicions efectives que t'ofereix per fer-la/viure-la, impedeixen, de fet, que la faces /visques, encara que, després, t'impose mantenir les aparences. I, de passada, que faces servir la meitat del temps útil redactant el que hauries d'haver fet en lloc d'omplir aquests papers, però aquesta és una altra història que, a més, Mark Fisher relata molt millor del que jo podria fer mai a *Realisme capitalista*, Caixa Negra Editora, 2016.

I anem col·leccionant contradiccions. Vivim una realitat (i no només a l'ensenyament) que està tan plena de contradiccions que no s'aprecia on acaba una i comença l'altra, sense parlar dels malabarismes que toca fer per mantenir viva la il·lusió (en, almenys, dos sentits), encara que aparentem el contrari⁸.

Però ací estem...

Ara, com deia Gramsci (entre altres, també la Pizarnik i el Federico Lupi al principi de *Lugares Comunes*, a la seua última classe), la lucidesa en l'anàlisi de la *matrioska* de contextos adquireix, per a mi, una importància fonamental. Conèixer els mit-

⁶ I, veient la digitalització de l'adquisició de competències, cada vegada menys bio- i més -mecanoide.

⁷ Tot i que aquesta situació estiga creant una sèrie de panorames inèdits. El mercat produeix consumidors, les característiques dels quals són molt diferents de les que ell mateix necessitaria per als treballadors. En aquest sentit es crea un joc d'acusació curiós entre el mercat i l'escola obligatòria: el mercat acusa l'escola de no preparar les persones per ser treballadors per/per al mercat, quan és ell mateix el principal responsable i impulsor dels trets 'no funcionals' a la feina, però sí, ideals per al consum. Però això no es pot dir, qui som nosaltres (perdoneu el plural *maestatis*) per qüestionar el model. Onzè manament: mai referir-se críticament al model/paradigma en el mercat de les competències, les conseqüències solen ser devastadores: rarefacció de l'aire, baixada de la temperatura, sorolls abans imperceptibles es tornen eixordadors, mirades cristal·litzades i, després d'uns segons molt molt incòmodes, tot torna a començar com si res. No, exactament, totes et miren com dient: "agraïx que aquí no hi ha *fatwa* o excomunió". Però estàs marcat.

⁸ Nota literària para bussejar aquest punt i treure el cap a l'abisme: Frédéric Lordon, 'La condición anárquica', Adriana Hidalgo Editores, molt recomanable.

⁹ <https://infed.org/mobi/defining-the-enemy-adult-education-in-social-action/>

¹⁰ A més, a aquest nivell, podria resultar interessant aquesta contribució de Crary: “*El fracàs de Dewey ha estat la incapacitat de veure la incompatibilitat entre el potencial creatiu de l'experiència social i el funcionalisme avorrit de les institucions*” (2022, p. 113). Els processos institutius (en una perspectiva Castoriadis), i l'educació permanent no pot no ser instituent, en contextos institutius, com ho solen ser les institucions, tenen problemes de fluïdesa. És com passa amb la diferència entre un riu i un canal: sempre és aigua que flueix, però a un en diem riu i a l'altre no. Bé, jo crec que els processos educatius permanents son rius. Hi podria haver matisos? És clar, com passa a la natura, quants rius rius queden, des del vessant a la desembocadura, a Europa? Per exemple: https://www.eldiario.es/ballenablanca/biodiversidad/ultimos-rios-salvajes-europa-libra-destruccion-convertido-parque-nacional_1_10440685.html

jans i ‘definir les enemigues’ (com deia Michael Newman)⁹ em sembla imprescindible, encara que ‘el pessimisme de la intel·ligència’ puga arribar a ser, i arriba a ser-ho, molt pessim, ja que és en ‘l’optimisme de la voluntat’ (que adquireix sentit perquè és conseqüència del pessimisme de la intel·ligència) on, al final, es donen els jocs. Però cal que tots dos s’encadenen, que l’optimisme florisca des del pessimisme que brolla d’una anàlisi real i realista, perquè el procés de la *praxi* sigui coherent, ja que la coherència interna-externa ho és tot en els processos d’educació permanent.

D’acord, se’m podria dir, acceptem, almenys hipotèticament tot el que has escrit fins aquí. Però, de què/quines coherència(es) estàs parlant? L’única ““““*veritable*””””, la del mètode i d’allò que és humà.

Una brúixola

Si no m’equivoque, el que fa una brúixola són dues coses: un nord i un rumb. I aquestes són molt importants per a l’educació permanent, sobretot en l’actualment mercantil on regna l’absurditat, la lògica il·lògica, les aparences exponencials i la farsa.

Un exemple, tret de *Terra cremada* de Crary, que es refereix a la indústria *User Experience Design*, el disseny d’experiències per als usuaris de pàgines web:

“En la realització dels mòduls per a compilació de les declaracions fiscals i per a les pàgines web de les finances personals, nosaltres intentem crear connexions emotives. Si crees una experiència que et connecta amb un usuari a un nivell emocional llavors has tingut èxit [...] un involucrament humà més profund [...] Coneixent el que volen els nostres clients abans que ells, comprenent els matisos del to, dels sentiments i de les condicions ambientals, podem involucrar els consumidors a un nivell humà i oferir-los l’experiència correcta en el moment adequat per inspirar per a tota la vida la defensa del nostre producte” (p. 112).

El caràcter emocional del que és humà ha estat bandejat de tots els mercats llevat que aquest no siga funcional als processos de compra/venda, també en el de les competències¹⁰. I això per què allò humà per allò humà entorpeix els processos de compra/venda, perquè allò humà per allò humà és, per al mercat: ineficaç–ineficient–recontracariíssim perquè és gratis: és un mitjà/fi en si mateix i és *vertader*. No per res han escrit el que han escrit des de la Federici fins a l’Hernando sobre el paper de la cura (femení i no remunerat) en la història del capitalisme.

El concepte de ‘vertader’ adquireix actualment, i sobretot en l’actualitat educativa i encara més en certes edats/contextos, un valor extremadament important. En primer lloc, per la multiplicació de realitats virtuals (a través de dispositius digitals o humans digitalitzats) que són aparença. En segon lloc, pel seu alt grau d’imperfeció:

ningú no és professional/expert en això, per la necessitat de ser dos o més éssers humans que han de construir un terreny comú per a allò humà puga trobar-se i desenvolupar-se. En tercer lloc, per què no té cap altre fi que no siga el benestar de la petita/gran humanitat que es dona en aquell espai/temps. A quart i darrer (decisió arbitrària) perquè *“l’aspiració a una calor que no siga esforçada i a l’espontaneïtat en la relació amb els altres [...] Qualsevol que siga la forma que assumeix a cada una, l’exigència sentimental d’associar-se amb els altres, de donar i rebre en les relacions afectives amb els altres és una de les condicions bàsiques de l’existència humana”*¹¹.

En el cas de l’educació permanent, nord i rumb són, esforçant una mica la metàfora, com el *yin* i el *yan*¹², complementaris, es van construint junts: el medi és la fi i la fi és on arriba a la praxi coherent del medi. L’educació permanent és un procés profundament humà (en cas contrari seria una altra cosa) i el que és humà és la seua mesura fonamental: ‘cal tornar a l’ésser humà’ com va dir João Francisco de Souza en un seminari a Sevilla cap al 2006. La tornada a la humanitat (i no només en educació) significa tornar a posar al centre dels processos totes aquelles característiques vitals, relacionals, temporals, espacials que el mercat rebutja perquè entorpeixen les dinàmiques de compravenda. Aquestes són les components corporals de la humanitat, en contraposició a la racionalitat del mercat; totes aquelles característiques que des de com a mínim 5 o 6 segles (per posar-hi una data) el mercat/racional ha intentat esborrar o, quan això no és possible, estigmatitzar. I apostar per això, per allò vertader, per allò desterrat del que és humà, sobretot amb/a les parts desterrades, en els processos educatius té un valor i un potencial inestimable. Sobretot, en contextos marginals i resistents al *mainstream*. Bé, l’elecció i l’assumpció d’aquesta perspectiva comporta també totes les conseqüències d’apostar per l’escala biològica petita on allò *industrial/digital* marca el ritme. I aquí entren en joc les tones de ‘voluntat’ *gramsciana*.

L’elefant en l’habitació

Des que vaig triar embrutar-me les mans a l’educació, triant el paradigma crític-radical com a estrella polar, he viscut sobre la meua pell, més malament que bé (i podria ser d’una altra manera?), els compromisos i les contradiccions de l’estar tàcticament dins i estratègicament fora’ de les institucions, *“in and against the State”*. Com vaig anticipar, tinc com la sensació, mentida, no és una sensació, crec que és un fet que l’anàlisi de la coherència extrínseca dels processos de l’educació permanent (que no pot no tenir repercussions a la intrínseca) siga un tema força tabú. I puc entendre les raons i se també que és una qüestió que és impossible resoldre, no hi ha recepta, només hi ha subjectivitats. Però, alhora, el *pessimisme gramscia* i la deformació professional, mantenen oberta aquesta ‘ferida’.

¹¹ Elias, Norbert (1990) *La societat degli individui*, p. 229-233 (traducció de l’autor). No puc no remetre al treball de Josep Maria Esquirol en la trilogia de la proximitat (La resistència íntima, La penúltima bondat i Humà, més humà, tots publicats en l’editorial Quaderns Crema).

¹² Tenen tantes coses en comú l’educació permanent i el taoisme... i el taoisme pot ajudar molt a les educador@s permanents en la contemporaneïtat.

¹³ Des d'ara DC. Aquest és un rol particular: a l'interior d'un espai fixe hi van arribant, fonamentalment, les alumnes que no encaixen per totes les raons possibles. Es tracta llavors de diferenciar el currículum, cosa que dona, si un vol amplis marges de maniobra i que, almenys en part, depenen de l'obertura de la direcció del centre.

¹⁴ Com indica François Ullien (2028) *L'indentità culturale non esiste*, Einaudi.

Ken Loach va dir, fa molt al Festival de Locarno, que hi ha una dita a Anglaterra que, traduït, afirma més o menys: *si menges amb el diable, compte, has de tenir una cullereta molt, però molt, llarga*. Alhora, no puc evitar de pensar en la famosa frase d'Audre Lorde: *“Les eines de l'amo no desmuntaran mai la casa de l'amo”*. Així que la ferida segueix i seguirà oberta i, encara que fot molt, no crec que hi haja una altra opció.

TAZ: zona temporalment autònoma

L'article ho vaig escriure, després d'una trobada peculiar, que l'única condició possible de l'educació permanent, a l'interior del sistema educatiu, és aquella del partisa/guerriller. La dimensió més evident és la de la utilització de l'espai, el seu ús per les accions de la guerrilla és radicalment diferent del que fa l'exèrcit regular. Menys evident és la dimensió del temps, sobretot quan l'acció demora en un espai hostil, sobretot quan és formal.

En els darrers 5 anys, després d'haver treballat a les educacions no obligatòries, vaig fer una experiència en l'ensenyament obligatori a secundària i, com no podia ser d'una altra manera, vaig entrar i vaig romandre, excloent alguna incursió terra endins, als marges. Vaig ocupar-me de casos difícils, diferenciació curricular¹³, suport pedagògic, un projecte opcional fora de l'horari lectiu i, en una ocasió, vaig exercir de professor de classe, sense tenir cap altra funció que aquesta. Totes aquestes posicions prescindien de la tasca avaluativa, menys la DC però aquesta era no només anècdota, sinó que podia ser utilitzada en sentit positiu: per subratllar-ne l'arbitrarietat i per enfocar la seua inutilitat per al procés educatiu, l'important és el procés educatiu, no l'avaluació o el poder xantatgista. Aquesta situació desestabilitza els alumnes ja que la funció principal del professorat, la que permet avançar en el recorregut, és l'avaluació. Això dona lloc a una discrepància que obre un ventall de possibilitats fèrtils¹⁴ i que posa en primer pla la relació (ja que sense relació no hi ha educació), les vivències de les persones involucrades, el context educatiu formal hostil que acull la relació i els papers que aquest atorga a les persones involucrades que, però són irreductibles a aquests.

No crec que calga lletrejar les complicacions/contradiccions que es poden donar des d'ací. Només vull subratllar com en aquestes condicions, adjuntant les altres dimensions de la multidimensionalitat humana i les característiques (in)humanes de la contemporaneïtat, les necessitats vitals i relacionals de les xiques s'apropien de tot. No vull dir que no haja estat possible projectar-se més enllà del que és relacional i que la construcció d'un terreny comú en allò relacional no siga un procés educatiu, sinó que, sovint, la sensació ha estat que les condicions per poder començar un recorregut més formatiu i d'aprenentatge es donaven al final de l'escola. Allò que, almenys en part, hauria de ser un requisit, es tornava en resultat (que no objectiu).

I això pel que es refereix a ‘portes endins’, o siga el treball amb els alumnes en singular i en grup. Des d’aquest punt de vista, la declinació dels principis de l’educació permanent a l’interior de l’educació formal a la secundària ha estat tan increïble com trista ja que posa en evidència les mancances humanes i relacionals extremes de l’escola. ‘Portes afora’ el discurs és un altre, és el mateix de l’exemple del restaurant de la cadena. Encara que ocupes posicions marginals (l’espai), el ‘sistema’ té a través del temps un poder de coaptació, d’homologació, d’institucionalització, al final, que encén un procés de creació exponencial de contradiccions, que contamina i acaba dessalmant la ‘zona alliberada’¹⁵.

La convergència, entre altres, de Marina Garcés a les conclusions de la seva *A les presons del possible* i de l’obra de Hakim Bey, sobretot a *TAZ, zona autònoma temporal*¹⁶ apunten a la correlació necessària dels factors espacials i temporals, i en la seua marginalitat i temporalitat, per a què l’acció, i consegüent experiència, siga el més possible coherent i *vertadera*¹⁷. Perquè només d’aquesta manera es pot diferenciar de les infinites experiències malmeses, de compra i venda, que el mercat intenta colar-nos 24 hores/7 dies. Les característiques de l’acció educativa permanent s’assemblen molt al *modus operandi* de Robert De Niro, lampista a la pel·lícula *Brazil* de Terry Gilliam. Les conseqüències de sortir de la marginalitat (que no ha de tenir una connotació negativa, al revés...) i d’una temporalitat que preserva de la contaminació, són les mateixes que troba el personatge de la pel·lícula.

Conseqüentment, a l’educació permanent això comporta l’assumpció d’una condició amb trets molt específics, així que, parafrasejant Bruce Lee¹⁸, bona sort i... *si-guen surfers, les meues amigues...*

¹⁵ Res de nou sota el sol, d’altra banda...

¹⁶ Garcés, Marina (2002) *En las prisiones de lo posible*. Bellaterra; H. Bey (2014) *TAZ, Zona Autònoma Temporal, Enclave de Libros*.

¹⁷ En els primers tres sentits que la RAE dona a la paraula ‘veritat’.

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=iP910523cm4>

INSTITUTO
Paulo Freire

TAREPA - PV
Taller per a l'Acció Renovadora
de l'Educació Permanent d'Adults

L'ULLAL Edicions

AJUNTAMENT DE
LA POBLA DE FARNALS

100

Cent d'Estellés

1924-2024